

Marlena Lorek

Politechnika Rzeszowska

ORCID: 0000-0002-6814-8162

Beata Gałek

Uniwersytet w Siedlcach

ORCID: 0000-0002-6923-7036

Ewa Jakubiak

Akademia Łomżyńska

ORCID: 0000-0003-3775-8344

Organizacja i zadania Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa państwa

Organization and Tasks of the Prison Service in the State Security System

Artykuł przedstawia zadania, strukturę organizacyjną oraz kierunki rozwoju Służby Więziennej. Formacja ta pełni kluczową rolę w systemie bezpieczeństwa, ponieważ zajmuje się między innymi resocjalizacją osadzonych. Zapewnia też spokój w zakładach karnych i aresztach śledczych. W czasie swojej pracy funkcjonariusze mogą pełnić wiele funkcji, ale do najważniejszych należy zaliczyć: ochronę i bezpieczeństwo osadzonych, konwojowanie, resocjalizację, kontrolę, przeszukiwanie oraz działania interwencyjne. Niejednokrotnie praca z tak trudną grupą społeczną może rodzić wiele problemów, a co za tym idzie – funkcjonariusze każdego dnia muszą się mierzyć z wieloma wyzwaniami w środowisku pracy. Mimo dobrego przygotowania do wykonywania swoich zadań są oni często zaskakiwani agresją ze strony osadzonych, dlatego też mimo pozytywnego nastawienia mogą się zderzyć z zagrożeniami w stosunku do swojej osoby.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, Służba Więzienna, resocjalizacja

The article presents the tasks, organizational structure and directions of development of the Prison Service. This formation plays a key role in the security system, because it deals with, among other things, the resocialization of prisoners. It also ensures order in prisons and detention centers. During their work, officers can fulfill many roles, but the most important ones include: protection and safety of prisoners, escorting, resocialization, control, search and intervention activities. Working with such a difficult group can often cause many problems, and as a result – officers have to face many challenges everyday while working in prisons. Despite good preparation for work, they are often surprised by the high aggression of prisoners, which is why, despite a positive attitude, they may face threats towards themselves.

Key words: security, Prison Service, resocialization

Wprowadzenie

Każda służba mundurowa w Polsce zмага się z licznymi zagrożeniami, jednak ich zakres działania oraz zadania są zróżnicowane i mają sprostać wymaganiom, aby w kraju zapanował porządek i brak zagrożeń. Wraz z upływem lat wiele się zmienia w przestrzeni naszego państwa, dlatego też przed służbami mundurowymi jest coraz więcej wyzwań, ponieważ ujawniają się nowe zagrożenia, które na bieżąco trzeba charakteryzować i szukać rozwiązań, aby się one nie szerzyły. Obecnie żeby przeciwstawić się tak dynamicznemu rozwojowi zagrożeń, trzeba kłaść bardzo duży nacisk na szkolenia funkcjonariuszy, aby mogli oni swobodnie działać i wykonywać powierzone im zadania. Prawidłowe wykonywanie swoich obowiązków służbowych jest możliwe tylko wtedy, gdy nie będą się oni czuć zagrożeni w miejscu pracy. Ponadto funkcjonariusze służb mundurowych, w tym Służby Więziennej, muszą podchodzić do każdego zagrożenia w sposób indywidualny, a nie rutynowy¹.

Bezpieczeństwo w każdym państwie jest najważniejsze, ponieważ społeczeństwo musi odczuwać brak zagrożenia, aby mogło się rozwijać,

¹ Szerzej m.in. M. Jurgilewicz, *Rola podmiotów uprawnionych do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego w Polsce*, Siedlce 2017; Por. A. Misiuk, *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2008, s. 10–11.

prorowadzić stabilne życie bez jakichkolwiek zakłóceń². W każdym systemie wymaga się od władz państwowych podjęcia szeregu czynności, które będą hamować i przeciwdziałać zagrożeniom, które mogłyby doprowadzić do destabilizacji państwa. Osoby, które popełniają przestępstwa i łamią prawo, mogą być skierowane na odbycie kary zgodnie z obowiązującym prawem. Niejednokrotnie zwraca się uwagę na bezpieczeństwo jednostek, które przebywają w bliskim otoczeniu osadzonych, aby nie zostały naruszone ich podstawowe dobra, co mogłoby skutkować utratą zdrowia i życia. Osoby odbywające karę muszą być objęte nadzorem, ponieważ mogą generować dodatkowe zagrożenia w więzieniach czy aresztach śledczych. Musi być w stosunku do nich prowadzona odpowiednia profilaktyka, aby zapobiegać negatywnym zachowaniom, które mogłyby naruszyć system bezpieczeństwa państwa. Służba Więzienna jest kluczowa w zakresie działań związanych z odizolowaniem skazanych przestępców od reszty społeczeństwa. Aby społeczeństwo czuło się wolne od zagrożeń ze strony przestępców, wszelkie działania podjęte przez tę formację muszą być skuteczne, konsekwentne, z zachowaniem form etycznych w stosunku do skazanych. Najważniejszym elementem, a zarazem bardzo dużym wyzwaniem dla Służby Więziennej jest fakt prowadzenia skutecznej resocjalizacji wśród więźniów, ponieważ proces ten jest kluczowy dla bezpieczeństwa.

Z kolei skuteczne formy i metody resocjalizacji mają w zamierzeniu wpłynąć na człowieka osadzonego i uświadomić mu, że popełniał błędy, które skutkowały orzeczeniem kary więzienia. Proces ten w dłuższej perspektywie czasu ma za zadanie uświadomić skazanym, że kolejne popełnione przestępstwo będzie surowiej oceniane przez społeczeństwo, ale także przez wymiar sprawiedliwości. Zrozumienie problemu przez osadzonych może mieć wpływ na ich dalsze życie, ponieważ będą się bardziej bali popełniać przestępstwa, gdyż mają już większą świadomość tego, jak wygląda czas spędzony z izolacji. Wyłączenie więźniów z życia w społeczeństwie może skutkować też tym, że ich powrót do życia na wolności będzie dla nich traumatyzujący w świetle dynamicznie zachodzących zmian społecznych. Czas wyroku może sprawić, że ponownie, mimo resocjalizacji, nie będą się w stanie odnaleźć w normalnym życiu.

² P. Wawrzyk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Unii Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 16.

Rys historyczny więziennictwa w Polsce

Służba Więzienna w Polsce formowała się na przestrzeni lat i od początku swojego istnienia skupiała się na zatrzymaniu podejrzanego, aby można go było doprowadzić przed sąd. Okres średniowiecza charakteryzował się tym, iż kara pozbawienia wolności była rzadko stosowana. W tamtym czasie dominowały przede wszystkim takie kary, jak: cielesne oraz kara śmierci. Więzienia wtedy pełniły rolę miejsc tymczasowych, gdzie przetrzymywało się osoby oczekujące na wyrok bądź wykupienie przez członków rodziny³.

W późniejszym okresie, w trakcie zaborów, więziennictwo na terenach dawnej Polski podlegało administracjom zaborców: Prus, Rosji i Austrii. Wtedy to więziennictwo zaczęło funkcjonować na podstawie modeli, jakie były wypracowane na Zachodzie. W Królestwie Polskim działały ciężkie więzienia i najczęściej osadzano tam więźniów politycznych. Jednak za początkową datę powstania polskiej Służby Więziennej można uznać rok 1918, gdyż wtedy to zaczęło się rozwijać sądownictwo, zaś w Warszawie utworzono Departament Sprawiedliwości i powołany do działania został Wydział Więzienny podporządkowany Wydziałowi Administracji⁴.

Wiele zmian miało miejsce po wprowadzeniu w 1919 roku przez Józefa Piłsudskiego dekretu, na mocy którego więzienia i zakłady poprawczy-wychowawcze nadal pozostawały w gestii Ministerstwa Sprawiedliwości i służyć miały do:

- osadzania aresztowanych osób, w stosunku do których prowadzono dochodzenia lub śledztwa (więźniowie śledczy),
- wykonywania kar sądowych pozbawienia wolności (więźniowie karni),
- przetrzymywania innych zatrzymanych przymusowo,
- przetrzymywanie więźniów wojskowych tylko wtedy, gdy było to zarządzone przez władze wojskowe⁵.

Polskie więziennictwo wciąż się zmieniało i w 1923 roku podjęto decyzję o budowie odpowiednich kadr. W tym też czasie powołano do życia centralną Szkołę dla Urzędników Więziennych w Warszawie, którą

³ L. Sałapa, *Aktualna sytuacja i perspektywy polskiego więziennictwa jako instytucji resocjalizacyjnej*, [w:] *Współczesne oblicza resocjalizacji penitencjarnej*, (red.) S. Bębas, Radom 2010, s. 33.

⁴ R. Małyszczuk, *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63, s. 9.

⁵ Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. nr 15, poz. 202).

to w późniejszym okresie przekształcono w centralną Szkołę Ministerstwa Sprawiedliwości. Ignacy Mościcki jako prezydent 7 marca 1928 roku podpisał rozporządzenie w sprawie organizacji więziennictwa. Na jego mocy określono nowe spojrzenie na polski system penitencjarny. Akt ten zawierał informację o tym jak powinna wyglądać struktura organizacyjna, zasady umieszczania więźniów z podziałem na płeć, przyczynę oraz ze względu na wiek (nieletni więźniowie)⁶. Przepisy określały też, jakie powinny być standardy pracy więźniów, opieki duchowej, oświaty oraz to, w jaki sposób osoby osadzone mogą się komunikować ze światem zewnętrznym. Kolejny akt prawny, który w dużym zakresie kształtował polskie więziennictwo, to rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 roku. Dotyczyło ono Kodeksu karnego, który różnicował kary w zależności od winy i adekwatnych do niej środków zabezpieczających. Działania te miały na celu wprowadzenie zakładów dla przestępców niepoprawnych (recydywistów), a także regulowały szczegółowo kwestie postępowania z przestępcami nieletnimi⁷. Równie ważne było przyjęcie ustawy dotyczącej organizacji więziennictwa, ponieważ na jej mocy wprowadzono nowe kategorie w więziennictwie i podzielono je na zwykłe i specjalne, a wśród więzień specjalnych wyróżniono:

- więzienia obserwacyjno-rozdzielcze,
- więzienia dla niepełnosprawnych fizycznie i zaburzonych psychicznie,
- więzienia izolacyjne,
- więzienia – kolonie rolnicze,
- więzienia – zakłady rzemieślnicze,
- ruchome karne ośrodki pracy⁸.

Dnia 23 sierpnia 1932 roku na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o Straży Więziennej dokonano scharakteryzowania tej formacji jako jednolitego korpusu, który był podległy Ministrowi Sprawiedliwości, a na jego czele stał Główny Inspektor Straży Więziennej. Formacja ta była umundurowana, uzbrojona, a jej działania były nakierowane na wykonanie czynności z zakresu kar pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania, a także pełnienie obowiązków straży konwojowej.

⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa (Dz.U. 1928 r. nr 29, poz. 272).

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r. nr 60, poz. 571).

⁸ Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa (Dz.U. z 1939 r. nr 69, poz. 457).

Kolejne zmiany prawne ograniczały się do uzupełnienia przepisów organizacyjnych i kompetencyjnych dotyczących funkcjonariuszy, ich umundurowania i uzbrojenia. Niewątpliwie jednym z ważniejszych rozporządzeń pochodziło z 20 lipca 1935 roku. Skupiało się ono głównie na organizacji wyszkolenia funkcjonariuszy więziennictwa⁹. Rok 1939 to czas, w którym państwo polskie ogłosiło stan wojenny i w tym momencie przestał działać prawidłowo system więziennictwa, ponieważ więzienia znalazły się znów pod jurysdykcją innych państw. Funkcjonariusze pozostali bez pracy, a więźniowie nie mieli już żadnego nadzoru. Te zmiany niezbyt dobrze wpłynęły na nasz system bezpieczeństwa, ponieważ w więzieniach głównie osadzano wtedy policjantów, żołnierzy czy właśnie funkcjonariuszy straży więziennej. Działanie takie odbywały się w stosunku do tych funkcjonariuszy tylko dlatego, że byli oni traktowani jak obywatele cywilni. Aktywny ruch oporu przeciwko najeźdźcy powodował konieczność otwierania nowych zakładów karnych czy aresztów¹⁰. Koniec wojny to czas przeobrażeń i podjęcia wielu działań na rzecz odbudowy systemu penitencjarnego w Polsce, który zaczął funkcjonować jako element totalitarnego państwa komunistycznego¹¹. Wszelkie działania podjęte w 1944 roku miały doprowadzić do tego, iż Resort Bezpieczeństwa Publicznego obejmie zarząd nad jednostkami penitencjarnymi. W tym też czasie Wydział Więziennictwa i Obozów zaczął działać na rzecz przejęcia zakładów karnych po to, aby zaczęły one funkcjonować na zasadach z 1931 roku. Wówczas na te potrzeby powołano Straż Więzienną.

Szereg zmian, jakie były wdrażane, okazało się nieskuteczne i podjęto decyzje, które w 1945 roku wpłynęły na zmianę przepisów. Więziennictwo przekazano pod VI Departament Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Brak konsekwencji w tych latach skutkowało tym, iż polski system więziennictwa był mało przejrzysty, opierał się na tymczasowych wytycznych czy zaleceniach.

Dopiero po tym roku zakłady karne zostały podporządkowane władzy zwierzchniej. Wówczas to wyklarował się też jasny podział więźniów powszechnych oraz politycznych. Węzienia miały wtedy charakter represyjny. Na przestrzeni kolejnych lat zarysowała się nowa tendencja w więziennictwie polskim – model resocjalizacyjny¹².

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. o Straży Więziennej (Dz.U. z 1932 r. nr 74, poz. 667).

¹⁰ R. Maleszczyk, *Więziennictwo polskie...*, s. 19–23.

¹¹ T. Szymanowski, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1996, s. 13.

¹² K. Bedyński, *Historia więziennictwa Polski Ludowej 1944–1956*, Warszawa 1988, s. 7.

Niejednokrotnie w piśmiennictwie naukowym można się spotkać z różnymi opiniami historyków na temat zmian, jakie miały miejsce w polskim więziennictwie. Chronologicznie lata 1945–1955 to czas, gdy więziennictwo podporządkowane było służbom bezpieczeństwa. Charakteryzowało się to ciągłym procesem terroru i represji w celu narzucania i ugruntowania nowego ustroju. Ten czas charakteryzował się więzieniem osób bez wyroków, a większość z nich uznawana była za przestępców politycznych. W latach 1956–1970 nastąpiły dość istotne zmiany dotychczasowego modelu funkcjonowania więziennictwa polskiego. Znalazło się ono w orbicie wpływów Ministerstwa Sprawiedliwości, co przyczyniło się do wprowadzenia bardziej efektywnych praktyk w dziedzinie resocjalizacji. Ponadto wdrożono działania w zakresie reorganizacji kadrowej w obrębie Straży Więziennej, co miało wpłynąć na lepsze efekty pracy tej formacji.

Lata 1971–1980 to natomiast niedobrze oceniany czas, ponieważ bardzo pogorszyły się warunki osadzonych i traktowano ich bardzo źle. Przejściowy czas miał miejsce w latach 1982–1988. Wówczas mocno artykułowano elementy liberalizacji odbywania kar i ponownie wrócono do działań związanych z represjonowaniem opozycyjnych opcji politycznych¹³. Więziennictwo w Polsce przeżyło swoją dużą przemianę w 1989 roku, wraz z transformacją ustrojową. Służba Więzienna stała się elementem działań państwa ukierunkowanych na ochronę społeczeństwa przed przestępczością. Więźniowie mogli w tym momencie liczyć na bardziej humanitarne warunki odbycia kary oraz pełną resocjalizację¹⁴.

Każdy kolejny krok, jaki został podjęty na rzecz poprawy polskiego systemu penitencjarnego, był bardzo trudny, ale przybliżał Służbę Więzienną do docelowego modelu. W 1996 roku przyjęto nową ustawę o Służbie Więziennej¹⁵. W efekcie tego z więziennictwa odeszło wielu funkcjonariuszy i Służba Więzienna musiał się borykać z brakiem przeszkolonych, wykwalifikowanych kadr¹⁶.

W kolejnych latach przyjęci do służby funkcjonariuszy, którzy nie byli obciążeni negatywnymi emocjami związanymi z poprzednimi etapami kształtowania się powojennego więziennictwa w Polsce, wykazali

¹³ T. Kozłowski, *Więziennictwo dekady Gierka*, Warszawa 2009, s. 172–180.

¹⁴ T. Szymanowski, *Przemiany systemu penitencjarnego...*, s. 13–15.

¹⁵ Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. 1996, nr 61, poz. 283).

¹⁶ M. Zoń, *Ustrój i zasady funkcjonowania służby więziennej*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989–2009*, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009, s. 75.

się lepszym zaangażowaniem w wykonywaną pracę¹⁷. Nowe spojrzenie na wymiar sprawiedliwości to również szereg zmian, głównie o charakterze karnym. Następną zmianą ustawy o Służbie więziennej miała miejsce w 2010 roku i była podyktowana koniecznością implementacji prawodawstwa Unii Europejskiej, która to ustawa aktualnie obowiązuje.

Zadania i organizacja Służby Więziennej

Służba Więzienna to formacja umundurowana i uzbrojona podległa Ministrowi Sprawiedliwości. Posiada ona własną strukturę organizacyjną. Do zakresu jej działalności w głównej mierze należy resocjalizacja osób, które zostały pozbawione wolności lub są tymczasowo aresztowane. Ponadto formacja ukierunkowuje swoje działania na czynności izolacyjnie i wychowawcze¹⁸.

Do podstawowych zadań Służby Więziennej należą:

- prowadzenie działań resocjalizacyjnych skierowanych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności; formacja czuwa nad rozwojem skazanych i daje im takie możliwości, jak: zdobycie kwalifikacji zawodowych, pomoc terapeutyczna, zajęcia sportowe czy zajęcia kulturowo-oświatowe,
- skupia się na czynnościach związanych z brakiem naruszenia przez osoby tymczasowo aresztowane prawidłowego toku postępowania karnego o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe,
- zapewnienie osobom, które zostały pozbawione wolności lub tymczasowo aresztowane, godnych warunków bytowania z poszanowaniem ich godności, zagwarantowaniem im opieki zdrowotnej i religijnej,
- humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności,
- ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw (skarbowych, osadzonych w zakładach karnych oraz aresztach śledczych),
- czynności prowadzone w zakresie zapewnienia odpowiedniego porządku i bezpieczeństwa na terenie zakładów karnych i w aresztach śledczych,
- wykonywanie tymczasowego aresztowania, kar pozbawienia wolności oraz stosowanie środków przymusu w zakładach karnych na terenie RP i aresztach śledczych, jeżeli zostały wydane przez właściwy organ,

¹⁷ T. Kozłowski, *Więziennictwo dekady Gierka*, Warszawa 2009, s. 172–180.

¹⁸ M. Jurgilewicz, *Administrative and legal status of the Prison Service in Poland – an outline of the issues*, The Prison Systems Review 2021, Volume 112, Issue III, s. 37–48. Zob. też: E. Żywucka-Kozłowska, *Zadania Służby Więziennej a aktualna polityka kryminalna*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008, s. 310–318.

- współpraca z innymi formacjami i organizacjami innych państw na podstawie umów i porozumień międzynarodowych¹⁹.

Organem doradczym Ministra Sprawiedliwości w zakresie zadań jest Rada Polityki Penitencjarnej (RPP). W jej skład wchodzi przedstawiciele Ministerstwa Sprawiedliwości, Służby Więziennej oraz innych organizacji pozarządowych. Jest ona powoływana na okres 4 lat. Do zadań RPP należą:

- ocena bieżącej polityki penitencjarnej,
- prowadzenie badań naukowych dotyczących działalności Służby Więziennej,
- prowadzenie czynności w kierunku rozwoju systemu penitencjarnego,
- prowadzenie działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa w stosunku do funkcjonariuszy i pracowników cywilnych Służby Więziennej,
- przedstawianie informacji i opinii Ministra Sprawiedliwości, które są związane z jego kompetencjami określonymi w ustawie o Służbie Więziennej²⁰.

Dyrektor Generalny tej formacji kieruje jednostkami podległymi Służbie Więziennej. Jest on powołany i odwołany przez Prezes Rady Ministrów na wniosek Ministra Sprawiedliwości, natomiast zastępców Dyrektora Generalnego Służby Więziennej mianuje i zwalnia ze stanowiska Minister Sprawiedliwości na wniosek Dyrektora Generalnego²¹. Formacja ta jest hierarchiczna, z kolei w tabeli 1. ukazano jej organy.

Tabela 1. Organy służby więziennej

1) Dyrektor Generalnej Służby Więziennej
1a) Szef Inspektoratu Wewnętrznego Służby Więziennej, zwany dalej „Szefem IWSW”
2) dyrektor okręgowy Służby Więziennej, zwany dalej „dyrektorem okręgowym”
3) dyrektor zakładu karnego i dyrektor aresztu śledczego
4) Rektor-Konsultant uczelni Służby Więziennej, zwany dalej „Rektorem”, Komendant Centralnego Ośrodka Szkolenia Służby Więziennej, komendant ośrodka szkolenia Służby Więziennej i komendant ośrodka

Źródło: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/sluzba-wiezien-na-17618199/roz-2> [dostęp: 10 marca 2025 r.].

¹⁹ T. Przesławski, *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2012, s. 32–34.

²⁰ A. Misiuk, *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Warszawa 2013, s. 237–239.

²¹ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/wiceministra-sprawiedliwosci-maria-ejchart-i-dyrektor-generalny-sluzby-wieziennej-plk-andrzej-pecka-wreczyli-funkcjonariuszom-sw-odznaki-semper-paratus> [dostęp: 10 marca 2025 r.].

Tabela 2. Jednostki organizacyjne Służby Więziennej

1) Centralny Zarząd Służby Więziennej
1a) Inspektorat Wewnętrzny Służby Więziennej, zwany dalej „IWSW”
2) okręgowe inspektoraty Służby Więziennej
3) zakłady karne i aresztuy śledcze
4) Centralnego Ośrodka Szkolenia Służby Więziennej oraz ośrodki szkolenia Służby Więziennej i ośrodki doskonalenia kadr Służby Więziennej

Źródło: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/sluzba-wiezien-na-17618199/roz-2> [dostęp: 10 marca 2025 r.].

Funkcjonariusze, wykonując czynności służbowe, mają prawo do:

1. legitymowania osób ubiegających się o wstęp na teren jednostki bądź tych, które go opuszczają; ponadto mogą deponować dokumenty tożsamości od osób znajdujących się na terenie jednostek,
2. legitymowania pracowników, funkcjonariusz wchodzących na teren jednostki,
3. przeprowadzania kontroli pobieżnej, sprawdzania pojazdów wjeżdżających lub wyjeżdżających za pomocą środków technicznych przeznaczonych do wykrywania przedmiotów niedozwolonych lub substancji psychoaktywnych; w tych czynnościach mogą wykorzystać psa służbowego, który jest wytresowany do wyszukiwania przedmiotów niedozwolonych lub substancji psychoaktywnych; jeśli zaistnieje taka sytuacja, funkcjonariusze mogą w uzasadnionych przypadkach przeprowadzić kontrolę osobistą,
4. jeśli zakłócony jest porządek w bezpośrednim sąsiedztwie lub na terenie jednostki organizacyjnej poprzez niedozwolone kontakty, funkcjonariusze mogą zwrócić uwagę, aby w przyszłości więźniowie lub osoby postronne nie dopuszczały się takich zachowań,
5. dokonania zatrzymania na terenie przyległym do jednostki bądź na jej terenie osób, które chcą popełnić czyn zabroniony lub istnieje prawdopodobieństwo popełnienia takiego czynu pod groźbą kary i przekazania ich Policji,
6. usunięcia osób, które nie dostosowują się do przepisów obowiązujących na terenie jednostki,
7. zatrzymania osób, które zostały pozbawione wolności i: dokonały ucieczki z aresztu śledczego, zakładu karnego; dokonały ucieczki

w trakcie konwojowania, a także zatrudnienia bądź opuściły areszt śledczy lub zakład karny i nie powróciły do niego w wyznaczonym terminie mimo tego że miały tylko czasowe zezwolenie na opuszczenie jednostki bez konwoju funkcjonariusza, jak również czas do korzystania z przerwy w odbywaniu kary,

8. podjęcia czynności związanych z pościgiem zbiega, który znajduje się w polu widzenia bądź znany jest jego kierunek ucieczki,
9. uzyskania pomocy w nagłych przypadkach od organów ochrony porządku publicznego i bezpieczeństwa państwa, jak również od osoby, która będzie mogła udzielić doraźnej pomocy w ramach obowiązujących przepisów prawa²².

Warto wspomnieć, iż istnieją wyjątki, gdy nie stosuje się obowiązku w zakresie poddania się kontroli pobieżnej. Wyłączenie obowiązuje w stosunku do:

- Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej,
- Prezesa Rady Ministrów,
- członków Rady Ministrów,
- Rzecznika Praw Obywatelskich,
- Rzecznika Praw Dziecka,
- Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych,
- osób, które korzystają z immunitetu parlamentarnego, sędziowskiego czy prokuratorskiego,
- osób, które korzystają z immunitetów dyplomatycznych, konsularnych na mocy ustaw, a także różnych umów międzynarodowych lub powszechnie uznanych zwyczajów międzynarodowych²³.

Istnieje również odstępstwo od kontroli w uzasadnionych przypadkach i to wtedy kierownik jednostki może zwolnić funkcjonariusza z obowiązku legitymowania.

Nowe spojrzenie na Służbę Więzienną

Nowe kierunki poprawy działalności Służby Więziennej mogą się łączyć z wieloma płaszczyznami, jednak wszelkie działania powinny się

²² <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/sluzba-wiezienna-17618199/art-18> [dostęp: 10 marca 2025 r.].

²³ Ustawa z dnia 24 stycznia 2025 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej (Dz.U. 2024, poz. 1869).

koncentrować na poprawie bezpieczeństwa, resocjalizacji osadzonych oraz poprawie infrastruktury tej formacji.

W dobie rozwoju technologicznego może warto się zastanowić, jak wykorzystać AI do analizy zachowań osób osadzonych. Sztuczna inteligencja może być używana do monitorowania komunikacji więźniów wewnątrz i na zewnątrz więzienia. Duże modele językowe mogą przeglądać transkrypcje rozmów telefonicznych, listy więźniów i inne interakcje, aby identyfikować wzorce, które mają wpływ na bezpieczeństwo placówki.

Ludzie mogą następnie przeglądać wszelkie oznaczone treści, aby zdecydować o odpowiedniej reakcji. Technologia sztucznej inteligencji może być również używana do łatwiejszego wykrywania przemytu poprzez analizę obrazów skanera ciała. Sztuczna inteligencja może także zapewniać wsparcie administracyjne w postaci chatbotów, które mogą odpowiadać na rutynowe pytania dzwoniących, automatyzować harmonogramy odwiedzin, a nawet dostarczać kompleksowe raporty danych operacyjnych placówki, aby identyfikować problemy i sugerować rozwiązania.

W zakładach karnych AI oferuje obiecujący zakres zastosowań, w tym ocenę ryzyka i jako dodatek do nadzoru. Systemy AI mogą analizować duże zestawy danych, aby identyfikować osoby o wyższym ryzyku recydywy lub naruszenia. Narzędzia oparte na AI mogą również automatyzować zadania, takie jak monitorowanie przestrzegania przez klienta warunków i sygnalizowanie wszelkich potencjalnych problemów w celu dalszego dochodzenia. Na przykład niektóre systemy mogą być używane do monitorowania i przeglądania historii internetowej osoby odbywającej okres próbny w celu oznaczania nieodpowiednich treści, które człowiek może następnie przejrzeć pod kątem naruszeń warunków nadzoru.

Agent nadzorujący może wykorzystywać takie informacje do oceny ryzyka i potrzeb klienta w czasie niemal rzeczywistym. AI może również tworzyć spersonalizowany plan sprawy, ściśle dostosowany do indywidualnych potrzeb klienta. W rzeczywistości wszędzie tam, gdzie można podjąć decyzję opartą na danych, AI może rozszerzyć analizę ludzką.

Ponadto można wskazać nowe kierunki w zakresie przepływu informacji elektronicznej wewnątrz struktury i sprawniejszy monitoring osób osadzonych (elektroniczny dozór)²⁴. Kolejny aspekt proponowanych zmian powinien uwzględniać nowsze metody edukacyjne i zawodowe

²⁴ <https://sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-nowoczesne-rozwiazania-it> [dostęp: 11 marca 2025 r.].

dostosowane nie tylko do profilu psychologicznego i mentalnego osadzonych, ale także mieć na uwadze rynek pracy i jego zapotrzebowanie, aby więźniowie mogli wykonywać pracę zgodną ze swoim wykształceniem bądź zainteresowaniami w ramach resocjalizacji²⁵.

Warto też spojrzeć na wnętrze struktury Służby Więziennej, ponieważ jej zhierarchizowany charakter niejednokrotnie prowadził do ograniczeń funkcjonariuszy, którzy chcieli wprowadzić nowe formy resocjalizacji więźniów. Może warto stworzyć nowe modele zarządzania w tej strukturze, aby były one elastyczne i przyjazne innowacjom²⁶.

Ponadto funkcjonariusze powinni być objęci większym wsparciem, ponieważ może mieć to wpływ na ich zaangażowanie w pracę, a co za tym idzie – lepsze bezpieczeństwo osobowe. Potrzebną wiedzę, kompetencje i umiejętności mogą nabywać poprzez różnego rodzaju szkolenia, dlatego powinni mieć większe możliwości w tym zakresie, na przykład móc korzystać ze szkoleń komercyjnych²⁷.

Stworzenie bardziej sprawnego modelu motywacyjnego pomoże funkcjonariuszom Służby Więziennej na właściwe projektowanie własnych ścieżek kariery. Aby zwiększyć efektywność własnej pracy, co będzie miało przełożenie na bezpieczeństwo w zakładach karnych bądź aresztach, trzeba objąć funkcjonariuszy lepszym wsparciem psychologicznym, ponieważ brak zainteresowania ich pracą może doprowadzić do wypalenia zawodowego²⁸.

Ważnym i w pewnym stopniu rewolucyjnym postulatem jest wdrożenie tzw. więzień otwartych, które mogą stać się alternatywą dla odbywania kar za popełnione przestępstwa w dotychczasowej formie i pozwalać na płynniejsze i łagodniejsze wejście w tryby normalnego życia po dobiec wyroku. Model ten jest stosowny w innych krajach i widać, że szersze zastosowanie dozoru elektronicznego zamiast odbywania krótkich kar w więzieniach może przełożyć się na redukcję nakładów finansowych związanych z utrzymaniem „tradycyjnego” skazanego²⁹.

Kolejny krok, który ma potencjał do zrewolucjonizowania polskiego więziennictwa, został wprowadzony na początku 2025 roku. To możliwość

²⁵ D. Becker-Pestka, *Organizacja systemu edukacji skazanych w Polsce*, „e-Mentor” 2019, nr 4(81), s. 14–21.

²⁶ www.wiedzaobronna.edu.pl [dostęp: 11 marca 2025 r.].

²⁷ H. Machel, *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk 2001, s. 217–218.

²⁸ R. Poklek, *Motywacja zawodowa personelu więziennego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 70, s. 77–97.

²⁹ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 277.

zatrudnienia na stanowiskach kierowniczych w Służbie Więziennej pracowników cywilnych. Wcześniej stanowiska te były piastowane wyłącznie przez oficerów SW. Zmiany te mają poprawić jakość zarządzania w obszarach, gdzie jest wymagana fachowa wiedza i kompetencje. Stanowiska kierownicze mogą być zasilone przez pracowników cywilnych jedynie w takich dziedzinach, jak finanse czy informatyka.

Wprowadzone zmiany budzą wiele kontrowersji, Ministerstwo Sprawiedliwości zapewnia jednak, iż mają one jedynie charakter naprawczy, a polskie więziennictwo nie straci na nich, tylko zyska. Zatrudnienie to ma charakter fakultatywny. Nowelizacja ustawy o Służbie Więziennej to nic innego jak działania mające na celu modernizację oraz nowe spojrzenie na zarządzanie tą formacją. W czasie zmian można spotkać się z wieloma różnymi opiniami, ale na ocenę słuszności podejmowanych działań jest jeszcze za wcześnie.

Zakończenie

Bezpieczeństwo jest najważniejsze dla każdego społeczeństwa, gdyż może się ono rozwijać tylko wtedy, gdy jest wolne od zagrożeń. Każda formacja mundurowa odgrywa kluczową rolę w systemie bezpieczeństwa. Służba Więzienna działa w zakresie swoich zadań, jednak jej funkcjonariusze muszą być elastyczni w działaniu i w sposób szybki i kompetentny reagować na nowe wyzwania. Skazany przebywający w więzieniu musi odczuć ciężar adekwatnej do swej winy kary, ale kluczowy jest proces resocjalizacji, który zakłada przywrócenie takiej jednostki społeczności po wcześniejszej jej edukacji.

Stan więziennictwa przekłada się na skuteczność podejmowanej resocjalizacji. Gdy w sferze tej występują niedomagania, stan ten prowadzi do tego, że po odbyciu wyroku do społeczeństwa wraca potencjalny ponowny przestępca. Dlatego tak ważna jest kwestia pozyskania profesjonalnej i skutecznej kadry funkcjonariuszy.

Bibliografia

- Bedyński K., *Historia więziennictwa Polski Ludowej 1944–1956*, Warszawa 1988.
- Jurgilewicz M., *Administrative and legal status of the Prison Service in Poland – an outline of the issues*, The Prison Systems Review 2021, Volume 112, Issue III.
- Jurgilewicz M., *Rola podmiotów uprawnionych do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Siedlce 2017.
- Kozłowski T., *Więziennictwo dekady Gierka*, Warszawa 2009.
- Machel H., *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk 2001.
- Maleszczyk R., *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63.
- Misiuk A., *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2008.
- Misiuk A., *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Warszawa 2013.
- Poklek R., *Motywacja zawodowa personelu więziennego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 70.
- Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2008.
- Przesławski T., *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2012.
- Śałała L., *Aktualna sytuacja i perspektywy polskiego więziennictwa jako instytucji resocjalizacyjnej*, [w:] *Współczesne oblicza resocjalizacji penitencjarnej*, (red.) S. Bębas, Radom 2010.
- Szymanowski T., *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1996.
- Wawrzyk P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.
- Zoń M., *Ustrój i zasady funkcjonowania służby więziennej*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989–2009*, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009.
- Żywucka-Kozłowska E., *Zadania Służby Więziennej a aktualna polityka kryminalna*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa. (Dz.U. 1939, nr 69, poz. 457).

Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. 1996, nr 61, poz. 283).

Ustawa z dnia 24 stycznia 2025 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej (Dz.U. 2024, poz. 1869).

Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 15, poz. 202).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa (Dz.U. 1928, nr 29, poz. 272).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. o Straży Więziennej (Dz.U. 1932, nr 74, poz. 667).

Źródła internetowe:

<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/sluzba-wiezienna-17618199/roz-2>.

<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/sluzba-wiezienna-17618199/roz->

<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/sluzba-wiezienna-17618199/art-18>.

<https://strefabiznesu.pl/cywile-w-sluzbie-wieziennej-nowe-przepisy-przeglosowane/ar/c3p2-27200821>.

<https://sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-nowoczesne-rozwiazania-it>.

<https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/wiceministra-sprawiedliwosci-maria-ejchart-i-dyrektor-generalny-sluzby-wieziennej-plk-andrzej-pecka-wreczyli-funkcjonariuszom-sw-odznaki-semper-paratus>.